

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

R. VIII:2010

Nr 2 (231)

Data odczytu: 13.1.2010

Data wydania: 13.1.2010

791. spotkanie

Edward Wiśniewski

Historia al. 23 Stycznia w Grudziądzu

Część I – strona wschodnia

Pierwsza wzmianka o wschodniej części obecnej Alei 23 Stycznia znajduje się na mapie z 1756 r. Pierwsze domy usytuowane były wzdłuż kanału Trynka w północnej części tego terenu. Tędy przechodziła droga z Grudziądza do Brodnicy – od Bramy Toruńskiej kierowała się na wschód i koło Filaru Granicznego i zabudowań P. Albertis skręcała na południe.

Wg mapy z 1781 r. zabudowania powstały już po obu stronach drogi (około 25 budynków) i teren ten nosił nazwę „Kuh Trift”, czyli teren wypasu bydła. Należy, więc sądzić, że handlowano tu trzodą chlewną, jak i płodami rolnymi.

Plac wypasu bydła był szerszy od strony zachodniej i zwężał się w stronę wschodnią.

Brukowanie ulicy rozpoczęto w 1811 r. a zakończono w 1848 r. W tym celu powstało nawet Towarzystwo Akcyjne o nazwie „Getreidemarkt”, czyli „Rynek Zbożowy”, zwany też potocznie „Świńskim Rynkiem”.

Po wybudowaniu gazowni w 1865 r. zainstalowano 10 lamp ulicznych. Ruch budowlany ożywił się po 1872 r., kiedy to włączono Przedmieście Toruńskie w obręb miasta.

W latach 80-tych XIX w. były na tym terenie dwie gospody, dwa sklepy mięsne i trzy sklepy spożywcze. W 1900 r. istniała już pełna zabudowa. Od 1896 r. przebiegała tędy linia tramwajowa, najpierw 3 lata konna a później elektryczna:

z dworca PKP do „Tivoli”, (ul. Forteczna). Druga linia została zbudowana w 1911 r., łączyła ona Rynek Zbożowy z ul. Bydgoską, na Chełmińskim Przedmieściu.

Po zbudowaniu sieci wodociągowej w mieście, zlikwidowano pompy ręczne, a zainstalowano 2 hydranty ozdobne: na Kartoflanym Rynku i Rynku Zbożowym. Ozdobiono je ornamentami zwierząt (głowy końskie w środkowej części, ptaki na szczycie słupa a pieski w dolnej części), i zaopatrzono je w misę. Ozdobą targowiska, które mieściło się w zachodniej części Rynku Zbożowego, było wybrukowanie 2 róż wiatrów z kostek granitu i bazaltu, obramowane bordiurą. Obecnie istnieje tylko 75 % jednej z róż. Oby i reszta nie zginęła.

W północnej części placu targowego pod koniec XIX w. zbudowano „okrągłak” tzw. „pisuar”, ale ten po kilku latach zniknął, gdyż wybudowano pomieszczenie WC pod mostem przez Trynkę przy ul. Sienkiewicza.

Dla pasażerów tramwaju jak i jej obsługi wzniesiono budynek murowany, który przetrwał do 1945 r., ale w czasie działań wojennych został zniszczony. W 1945 r. powstał domek, słynne „jajo” dla ludności i obsługi tramwajów. Obiekt przetrwał do lat 90-tych XX w.

Towarzystwo Upiększenia Miasta w końcu XX w. ozdobiło skwer dzielący Rynek Zbożowy na dwie jezdnie. Posadzono kwiaty, krzewy i drzewa, a na zachodniej części Prusacy postawili pomnik „Germanii” z plastronem kanclerza Otto von Bismarcka, jako symbol panowania Niemców w Grudziądzu.

Po wkroczeniu Wojska Polskiego w 1920 r. pomnik zdemontowano, pozostawiając jedynie cokół, a w 1925 r. na cokole umieszczono napis „Nieznanemu Żołnierzowi poległemu

za Ojczyznę”. Pomnik ten rozebrano w 1930 r., kiedy to powstał na Głównym Rynku pomnik „Niezanego Żołnierza”

Do połowy skweru na Rynku Zbożowym, w jego środkowej części wykonano alejkę spacerową. W styczniu 1924 r. Zbożowy Rynek otrzymał nazwę „Plac 23 Stycznia”, na pamiątkę wkroczenia Wojska Polskiego do Grudziądza w 1920 r.

Plac 23 Stycznia był centralnym punktem obchodów świąt państwowych, odbywały się tu defilady, przemówienia, spotkania towarzyskie i inne liczne imprezy.

W czasie okupacji niemieckiej wszystkie słupy metalowe trakcyjne, oświetleniowe wymieniono na betonowe z kwietnikiem na wysokości około 3 m.

Tragicznym dla tej ulicy okazał się luty 1945 r. W celach niby obronnych niemiecki Wehrmacht spalił wszystkie budynki po obu stronach ulicy a zgliszcza przylegające do Trynki wysadził w powietrze. Pozostały tylko: budynek nr 6, - ale i ten po kilku latach rozebrano, oraz nr 8/10, istniejący do dnia dzisiejszego. Południowa strona spalonych domów secesyjnych istniała jeszcze do 1948 r., władze miasta łudziły się, że będzie je można odbudować, ale w kasie miejskiej zabrakło funduszy, więc i one zostały rozebrane. W początkowych latach 50-tych XX w. zbudowano ciąg bloków mieszkalnych ze sklepami spożywczymi i lokalami usługowymi. Skwer został uszczuplony o połowę swej długości ze względu na rozbudowę głównej jezdni.

W północnej części al. 23 Stycznia (nazwano ją tak w 1956 r.) założono planty, kilkakrotnie modernizowane.

A oto wykaz najważniejszych domów istniejących w okresie międzywojennym (1920-1939).

Strona południowa.

Nr 2 - Od 1870 do 1897 była tam kuźnia i warsztat budowy powozów konnych Jakuba Droszkowskiego. Następnie powstał 3 piętrowy budynek narożny, należący do Franciszka Szydzyka. Od strony ul. Toruńskiej była tu restauracja i hotel, a od strony Rynku Zbożowego – lokale mieszkalne. Po I wojnie światowej zamieszkał tu M. Nähring, który przejął zabudowania na zapleczu i trudnił się dorożkarstwem samochodowym.

Nr 4 do 6. Budynki powstałe w XIX w. należały najpierw do Franciszka de la Grande. W 1898 r. zakupił je Wiktor Kulerski i urządził tam drukarnię „Gazety Grudziądzkiej”. W 1913 r. przeniósł ją na ul. Droga Łąkowa.

Nr 8 do 10. Posesja ta to własność Rudolfa Schimmelpfeninga, - firma założona w 1865 r. Trudnił się on transportem przewozowym. Już w 1919 r. nabył tę posiadłość Paweł Witkowski. Istniało tam również przedsiębiorstwo budowlane Piotra Jakubowskiego, który przeniósł się później na ul. Moniuszki 21. W czasie okupacji zarządzał Przedsiębiorstwem Transportowym Erich Polzin.

Nr 12. W 1895 r. wzniesiono wspinały gmach - „Hotel Centralny”. Przed 1914 r. właścicielem był Kurt Orlovius. Po 1920 r. hotel ten należał do braci Edmunda i Roberta Lange. Hotel miał 15 pokoi z 24 łózkami.

Nr 14. Od lat 90-tych XIX w. do 1920 r. istniała tam stolarnia Karola Hapkiego, a w jej części w latach 1894-1898 mieściła się drukarnia Wiktora Kulerskiego. Tu w dniu 2 X 1894 r. ukazał się pierwszy numer „Gazety Grudziądzkiej”. Od 1926 r. w budynku frontowym firma „Damic i Szulc” założyła sklep z artykułami technicznymi i sanitarnymi. W latach 20-tych XX w. istniał zakład poligraficzny „Etykieta” Tadeusza Sarbiewskiego.

Nr 16 i 18. Były to kamienice mieszkalne- lokatorskie. Jedynie pod nr 18 działał zakład fotograficzny „Foto Grelewicz”, specjalizujący się w zdjęciach do legitymacji wykonywanych na poczekaniu.

Nr 20. U schyłku XIX w. dom należał do zmarłego starszego syna Victoriusa - właściciela Odlewni (fabryka Herzfeld-Victorius). Nowy budynek pobudował w 1905 r. dr med. Samuel Cohn. W latach międzywojennych mieściło się tu Towarzystwo Ubezpieczenia „Vesta”.

Nr 22. Przed 1900 r. budynek ten był własnością Ferdynanda Kriedte, prowadzącego dużą firmę budowlano-ciesielską. Od 1909 r. dom ten należał do jego syna, znanego księgarza Arnolda Kriedte. W latach międzywojennych była tam hurtownia win Franciszka Wojaka. Mieściło się tam również biuro Pomorskiego Związku Osadników.

Następne budynki były mniej okazałe.

Nr 26. Mieściło się tam Towarzystwo Asekuracyjne „Patria” i Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeniowe. Był tam również warsztat szklarski Orzechowskiego.

Nr 30. Przed 1939 r. istniał sklep kolonialny Pituly oraz warsztat rymarsko-siodlarski M. Heina.

Nr 32. Budynek średniej wielkości, właścicielami po I wojnie światowej byli Pardon-Kurzawa. Istniały tam: sklep rzeźnicki E. Radkiego i piekarniczy Wierciocha, a później St. Nowaka.

Nr 34-36. Niski budynek, w którym w latach 20-lecia istniała fabryka lalek Artura Krukhe, sklep cukierniczy „Wanda” papierniczy Gątkowskiej, zegarmistrzowski „Sommerfelda, naprawa maszyn do pisania, artykuły techniczne Boesinga. Przed 1920 r. była tam również wytwórnia wód sodowych M. Zdunka.

Strona północna.

Wg dokumentów z 1781 r. to tu powstały pierwsze zabudowania na „Kuh Trift”, przylegające do kanału Trynka.

Nr 1. Był to jeden z najstarszych budynków na Rynku Zbożowym i należał w XIX w. do Karola Börgena, właściciela sklepu farbiarskiego. W uznaniu zasług w pracy samorządowej i społecznej Rada Miasta nazwała obecną ulicę Sienkiewicza jego imieniem (mapa z 1872 r.).

Przed 1939 r. znajdowały się tu dwa sklepy (z mąką i spożywczy) Bernarda Krzyżanowskiego i Bucholza, a na zapleczu w latach 20-tych XX w. – stolarnia Waclawskiego.

Nr 3. W końcu XIX w. był tu sklep mięsny i drogerijny. W 1907 r. istniała spółka „Müller – Kowalski” – właściciele sklepów żelaznych i budowlanych a drogerię pod nazwą „Drogeria stara” prowadził Willi Becker. W budynku tym mieściła się również Spółka Akcyjna Towarzystwa Ubezpieczenia pt. „Piast”.

Nr 5. Właścicielem był Wawrzyniak, prowadzący sklep tytoniowy.

Nr 7. Jeden z najstarszych domów. Istniała tam restauracja i sklep spożywczy Waltera Polleya.

Nr 11-13. Budynek powstał około 1880 r. W latach międzywojennych istniała tam m.in.: jadalnia St. Cywińskiej, Rothgänger - trudnił się sprzedażą ziemiołódów oraz kawiarnia i cukiernia „Sielanka” Leona Bartoszewskiego.

Nr 15. Budynek z 1880 r., należał do najokazalszych przy Rynku Zbożowym. Do 1920 r. były dwa lokale – reprezentacyjna kawiarnia „Kaiser Cafe” na parterze i piętrze, oraz z osobnym wejściem winiarnia, później restauracja M. Drawerta. Po 1920 r. w przebudowanej restauracji istniał kabaret „Mazurka” Konrada Umińskiego i Stefana Gackowskiego, a w miejscu „Kaiser Cafe”- cukiernia i restauracja „Wielkopolanka” Władysława Przybyłowicza.

Nr 17. Był to budynek okazały z 1907 r., słynący przede wszystkim z działającego od 1930 r. kina „Gryf”. Właścicielem był Stanisław Gorczyca, (właściciel kina „Orzeł”). Salę przebudowano z magazynu hurtowego. W gmachu tym istniał ekskluzywny salon fryzjerski Edwarda Mollina (radca miejski). Tu też znalazła swoją siedzibę redakcja gazet: „Dzień Grudziądzki”, „Gazeta Ludowa”, „Głos Pracy”, „Danziger Neuste Nachrichten”, Związek Legionistów Polskich i inne.

Nr 21-23. Budynek powstał w 1890 r. W okresie pruskim usługi świadczył warsztat metaloplastyki i wyrobów z miedzi Friedricha Zühlendorffa. Po 1920 r. istniało tam przedsiębiorstwo handlujące ziemiołódami „Pardon-Kurzawa”, istniał tam sklep z radiami, maszynami do szycia oraz rowerami Franciszka Lietza. Pomieszczenie znalazła tu również Kasa Spółdzielczo-Parcelacyjno-Osadnicza.

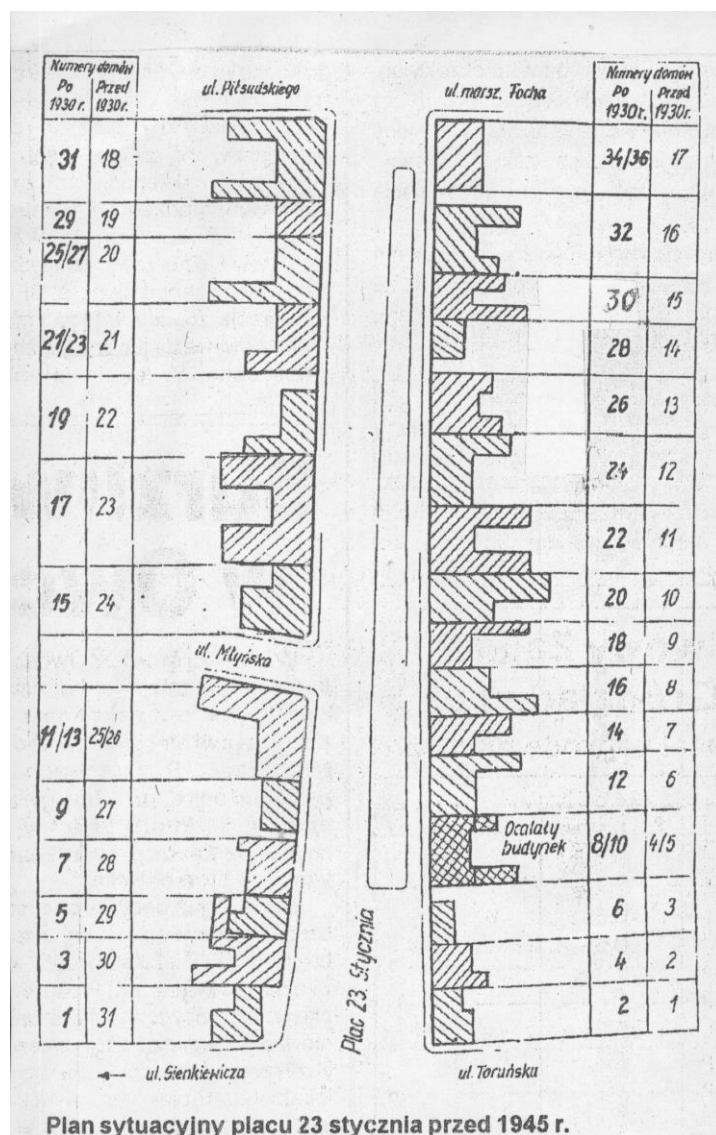
Nr 29. Przed 1920 r. znajdowały się tu dwa sklepy: mięsny i spożywczy. W latach międzywojennych była restauracja Józefa Grześkowiaka i sklep mięsny Bernarda Klahsa.

Nr 31. Budynek ten powstał na początku XX wieku. Istniały tam sklepy: malarski Pawła Marchlera i spożywczy Brunona Plikata.

Ja z tego wynika. Al. 23 Stycznia obecnie, jak i w poprzednich latach była i jest najruchliwszym placem w mieście. Jest to „Centrum” Grudziądza.

Do opracowania tematu korzystałem z notatek sp. Eugeniusza Chmielewskiego.

Fot. Wiesław Wydrzyński.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.